

ПОЛІТИКА КОМУНІСТИЧНОЇ ВЛАДИ В КУЛЬТУРНІЙ СФЕРІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНУ (1944–1953 РР.)

Туряниця Віра

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
факультет географії, історії та туризму
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»*

Старжець Володимир

*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії,
теорії держави і права та філософії
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
м. Рівне, Україна*

У планах радянського керівництва надзвичайно важливим було відновлення комуністичної ідеології, продовжувалось зміцнення тоталітарної системи, що значною мірою проявилось у Західній Україні. У післявоєнний період державна культурна політика була підпорядкована завданню будь-якими засобами покінчити з національно-визвольним рухом.

Сталінський режим прагнув якнайшвидше здійснити соціалістичні перетворення (колективізацію, індустріалізацію, культурну революцію) та створити необхідні умови для остаточної інтеграції західноукраїнського регіону до складу СРСР [1, с. 340]. Першочергова роль в цьому плані відводилась саме культурній сфері. Адже через пропаганду, систему освіти, засоби масової інформації, культурно-освітні установи та мистецтво суспільству насаджувались потрібні комуністичній владі ідеали.

На завершальному періоді війни відбувалося повернення радянської політичної системи на українські землі, що були під німецькою окупацією. Під час наступу Червоної армії на відвоєнованих територіях створювались радянські, партійні та комсомольські органи влади, які настирливо впроваджували політичну волю вождя. Особлива увага була зосереджена на радянській західних областей України, що перебували у складі інших держав і населення яких з настороженістю ставилося до радянської влади.

Незважаючи на труднощі повоєнного часу, радянський уряд надавав значну матеріально-технічну і фінансову допомогу західним областям УРСР. Вже в 1944 р., на відбудову зруйнованої війною народної господарства було асигновано понад 252 млн. крб. Використовуючи

частину цих коштів, місцеві органи радянської влади вже через кілька місяців після визволення відкрили 5 690 шкіл які охопили навчанням 838 тис. дітей. Для їх роботи з східних областей республіки було направлено 13 тис. вчителів (які мали активно пропагувати соціалізм), передано 4 млн. підручників. Почали роботу 14 вищих навчальних закладів, 65 технікумів, які охопили навчанням 12 тис. студентів. Були відкриті лікарні на 12 тис. місць, 343 фельдшерсько-акушерських пункти, 221 сільський лікувальний пункт, поліклініки, дитячі ясла та інші заклали. Почали роботу 15 театрів, 200 кінотеатрів і стаціонарних кіноустановок, 214 радіотрансляційних вузлів [6, с. 49].

Центральне місце в планах радянського керівництва щодо ідеологізації західноукраїнського регіону та його культурного розвитку в руслі соціалізму займало шкільництво. Адже наслідком післявоєнної розрухи в освітній сфері була необлаштованість навчальних приміщень, нестача підручників, наочності, шкільних меблів та навіть канцелярського приладдя. Погане фінансування системи освіти середини 1940-х рр. відбивалось на рівні матеріально-технічного забезпечення шкіл, становищі освітян, та безпосередньо на умовах навчання школярів.

Важливу роль в розвитку післявоєнної культури займала ліквідація неграмотності та неписьменності серед населення Західної України. Адже колонізаторська політика різних держав-окупантів призвела до величезного рівня неосвіченості серед західноукраїнського населення. Тому в цьому питанні також не обійшлося без політичного підтексту. Колегія міністерства освіти УРСР у постанові від 4 червня 1947 р. визначала – «ліквідація неписьменності та малописьменності має виключне державне значення, ця робота допомагає населенню активно включитися в наше соціалістичне життя» [6, с. 50].

Разом з тим, повсякденним елементом життя українського народу у післявоєнний період став контроль держави за всіма сферами суспільства. Держава прагнула формувати думки населення, лояльність до себе, уявлення про світ, слухняність та відданість існуючому режиму. В таких умовах радянська культурна політика підпорядковувалася завданню будь-якими методами розправитись з національно-визвольним рухом [7, с. 110]. Саме цей фактор став домінуючим при формуванні культурно-освітніх установ західноукраїнського регіону, які повинні були виховувати молоде покоління в дусі відданості соціалістичним ідеалам.

Важливим аспектом радянської культурної політики та водночас дискусійною проблемою є питання русифікації західноукраїнського регіону. У післявоєнний період українська мова була панівною в суспільному житті регіону. Зокрема у Львівській області у 1945/46 н. р. з 923 шкіл, українською мовою навчання було – 858 шкіл. У Станіславській було 818 україномовних шкіл з 842 шкіл. На Волині взагалі показник україномовних шкіл складав понад 93% [8, с. 44]. Як бачимо тотальної

русифікації західноукраїнського регіону спочатку не відбувалось. Адже, радянська влада усвідомлювала, що в регіоні де рівень грамотності був найнижчий у республіці, для його інтеграції у загальносоюзну ідеологічну систему, спочатку потрібно провести «лікнеп», а зробити це було можливо лише на рідній мові більшості населення. Тому тут русифікація набрала «повзучого» характеру і кількість російськомовних шкіл збільшувалась поступово. Наприклад в Львівській області кількість російськомовних шкіл в 1946/47 н.р. вже складала 47 [5, с. 32].

Згодом коли радянська влада зміцнила свої позиції в регіоні та Україна опинилася під міцною опікою «старшого брата». Не було більше потреби з тактичних причин зберігати українську мову. Після виходу статті Й. Сталіна з мовознавства, суть якої полягала у тому, що українська мова як і білоруська є лише «відламками» російської, та низки урядових постанов з цього питання, розпочався процес наступу російської мови на всі сфери культурного життя Західної України.

Широкого розмаху ситуація з русифікацією набрала в кін 1940-х – поч. 1950-х рр. Солідаризуємося з думкою Степана Сворака, що «у всій радянській навчально-виховній системі чітко проявляється тенденція вважати людину не метою виховання, а лише засобом досягнення мети. Неодмінними умовами такої системи були уніфікація та русифікація» [5]. Не в останню чергу із за напливу російсько-радянської культури повстанці довгі роки знаходили підтримку серед місцевого населення, яке хотіло говорити на рідній мові, а не на чужій – якій би вона не була: польська, румунська чи російська.

Політичне керівництво Радянського Союзу категорично не влаштовував рівень ідейної свідомості населення західноукраїнського регіону. Поряд з систематичним контролем над сферою культури сталінський тоталітарний режим ініціював періодичні викривальні кампанії які стали частиною сумнозвісної політики – «ждановщини» [2, с. 55]. Розгромні постанови з ідеологічних питань задавали тон по ідеологічно-політичній роботі серед суспільства загалом та в сфері культури зокрема. 26 липня 1946 р. ЦК ВКП(б) ухвалив резолюцію «Про серйозні недоліки і помилки» керівництва української компартії. Серед багатьох звинувачень наголошувалось на недостатній увазі до підбору й ідеологічно-політичного виховання кадрів у галузі науки, літератури та мистецтва, наголошувалось, що саме там знайшла притулок «ворожа буржуазно-націоналістична ідеологія» [3, с. 224].

Надаючи особливу увагу пропагандистському впливу радянська влада розпочала жорсткий атеїстичний тиск на населення, намагаючись підпорядкувати світогляд людей виключно одній комуністичній ідеології. Також загальносоюзне і республіканське керівництво постійно вимагали від органів влади на місцях розгортати широкомасштабну ідеологічно-виховну роботу серед молоді, створювати комсомольські організації у

селах, на кожному підприємстві, освітньому закладі. Ця програма була накреслена у Постанові ЦК КП(б)У від 10 січня 1945 р. [6, с. 49]. Важливим показником правильного ідеологічного виховання інтелігенції в очах влади була їх належність до комуністичної партії та комсомолу. В західноукраїнському регіоні в цьому плані у більшовиків спочатку були великі труднощі [7, с. 111].

Крім всеосяжного ідеологічного контролю органів державної влади над культурною сферою практикувались регулярні перевірки по ідеологічно-політичній роботі. Створювались спеціальні комісії з числа партпрацівників, до складу яких входили і представники каральних структур. Для прикладу за результатами однієї з перевірок впродовж 1949/50 н. р. із 46 822 вчителів західних областей УРСР підлягало заміні 1 529, за зв'язки з ОУН – 617, «зкомпроментованих» – 141, «куркулів» – 59, за релігійні мотиви – 84, за іншу діяльність – 628 [4, с. 140].

Державна політика радянської влади у сфері культури на теренах західноукраїнського регіону характеризувалась низкою особливостей: подолання післявоєнної розрухи та відновлення культурно-освітніх установ; вирішення кадрового питання, забезпечення регіону ідейно перевіреними працівниками; поширення комуністичної ідеології в усіх ланках суспільного життя; встановлення тотального ідеологічного контролю над культурною сферою.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Бажан О. Радянцізація західних областей України в другій половині 1940 – початку 1950-х років: наслідки в національно-культурній сфері. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. ст.* 2007. Вип. 12. С. 340–356.
- 2.Баран В. Україна 1950–1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи. Л.: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. 448 с.
- 3.Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Рівненська область / Редкол. тому: Р. М. Постоловський та ін. К.: Знання України, 2010. 383 с.
- 4.Давидюк Р., Жив'юк А., Старжець В. Повсякденне життя вчителів Рівненщини в умовах протистояння між радянською владою і українським підпіллям (1944–1953 рр.). *Повсякденне життя населення західних областей України у перші повоєнні роки (1944–1953): колективна монографія* / відп. ред. В. Льницький. Львів – Торунь, Liha-Pres, 2021. 380 с. (С. 111–142).
- 5.Сворах С. Д. Народна освіта у західноукраїнському регіоні: історія та етнополітика (1944–1964 рр.). К.: Правда Ярославичів, 1998. 239 с.
- 6.Старжець В. І. Відновлення радянської системи шкільної освіти в західноукраїнському регіоні після війни (1944–1953 рр.). *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2017. Вип. 117 (2). С. 48–52.
- 7.Старжець В. І. Пропагандистська діяльність українського націоналістичного підпілля серед вчителів та шкільної молоді (1944–1953 рр.). *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. 2016. Вип. 28. С. 109–120.
- 8.Україна крізь віки. Том 13: Україна в умовах системної кризи (1946–1980-і рр.) / В. К. Баран, В. М. Даниленко. Київ: Альтернативи, 1999. 304 с.